

KS. STANISŁAW GARNCZARSKI

POLSKIE ŚPIEWY NA BOŻE CIAŁO
W KANCJONALE S.S. JAGODYŃSKIEGO
(WYD. 1638, 1695)

POLISH SINGING FOR THE FEAST OF CORPUS CHRISTI IN THE CANTIONAL
OF S.S. JAGODYŃSKI (EDITION 1638, 1695)

A b s t r a c t. Polish singing for the Feast of Corpus Christi contained in the cantional of Jagodyński (edition 1638, 1695) count 13 works, including 7 which are translations of Latin poetry, formed most probably at the end of the sixteenth and early seventeenth centuries; and 6 is the fruit of the work of contemporary poets and composers. The translations were modeled on the poetic structure of Latin texts, although not always fully; while the songs of Polish provenance were included by the authors in a way that fits in the general tendencies of the poetics structure of this period. We notice here mostly the songs with 4-verse stanzas and 7-, 6- and 2-verses. The stanzas binding factor is even rhyme, paroxytonic, perfect rhyme, and occasionally alternating rhyme.

Key words: Corpus Christi; song, hymn; sequence; antiphon; cantional.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AH – *Analecta Hymnica Medii Aevi*, Hrsg. von G.M. Drevés, C. Blume, H. Bannister, Bd. I-LV, Leipzig 1886-1922.
- Arch. Archidiec. Warsz. 1 – Archiwum Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie: *Cantionale Missarum Hymnorum Et Variorum Cantionum...*, Anno Domini 1723.
- Arch. Archidiec. Warsz. 2 – Archiwum Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie: *Cornu Copiae seu Varietes Copiosa Missarum...*, Anno Domini MDCLXVIII.

Ks. dr hab. STANISŁAW GARNCZARSKI – Wydział Teologiczny, Sekcja w Tarnowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie; adres do korespondencji – e-mail: sgarncza@wsd.tarnow.pl

Rev. prof. STANISŁAW GARNCZARSKI – Faculty of Theology, The Pontifical University of John Paul II in Krakow; e-mail address: sgarncza@wsd.tarnow.pl

- Arch. Archidiec. Warsz. 4 – Archiwum Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie: *Liber Missarum de B[eata] V[irgine] Maria...*, Anno Domini MDCXXXV.
- Arch. Archidiec. Warsz. 5 – Archiwum Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie: *Nayiasnieyszey Słońca niestworzonego, Boga Człowieka Jezusa Chrystusa Matce Niezwyciężoney piekła i grzechu...*, Kancjonał z ok. 1750 r.
- Białob (1648) – *Hymny i prozy polskie, w zwyczajnym używaniu y nabożeństwie Kościoła świętego katolickiego*, Kraków 1648.
- Gill (1903) – *Zbiór melodyi dla użytku kościelnego i prywatnego*, zebrał i wydał Richard Gillar, Rektor śpiewu i organista przy kościele N.M. Panny w Bytomiu G/Śl., Bytom 1903.
- GrochHPC (1599) – *Hymny, prozy y cantica kościelne. W Druk. Jak. Siebeneychera, Roku Pańskiego 1599.*
- HśBC (1895) – *Hymny święte na Boże Ciało św. Tomasza z Akwinu (tłum. p. X.W.I.J.) i pieśni.* We Lwowie czcionkami Drukarni Ludowej pod zarządkiem St. Baylego, 1895.
- Kell (1871) – KELLER Szczepan, *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871.
- KPN₁ (1721) – *Kancyonał pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku...*, sporządzony y wydany w Krakowie w Drukarni Jakuba Matyaskiewicza Roku Pańskiego 1721.
- KPN₂ (1733) – *Kancyonał pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku...*, wydany w Krakowie w Drukarni Jakuba Matyaskiewicza Roku Pańskiego 1733.
- PNnŚU (1627) – *Pieśni nabożne na święta wrocyste według porządku Kościoła S. Katolickiego, na cały Rok...*, w Krak[owie]: v Antoniego Wosińskiego, 1627.
- PPK – Mikołaj Bobowski: *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI w.*, Kraków 1893.
- R4 – PP. Benedyktynki Staniąteckie: *Cantionale Venerabilis Virginis Helisabethae Char. Latośńska Sanctimonialis...*, Anno Domini 1637, Sygn. St. 2.
- R5 – PP. Benedyktynki Staniąteckie: *Cantionale variarum cantilenarum devotarum praecipue...*, Anno Domini 1707, Sygn. St. F.
- R6 – PP. Benedyktynki Staniąteckie: [Kancjonał] z nutami z połowy XVII w., Sygn. St. B.
- R7 – PP. Benedyktynki Staniąteckie: [Kancjonał] z nutami z XVII w., Sygn. St. D.
- SurzPPKK (1891) – *Polskie pieśni Kościoła katolickiego od najdawniejszych czasów do końca XVI stulecia zebrał ks. Józef Surzyński Dr św. Teologii*, Poznań 1891.
- ŚQC (1802) – FOLWARSKI Pankracy, *Śpiewnik „Qui cantat bis orat”*, Kraków 1802.

Wiek XI i XII to czas odnowy kultu Eucharystii. Od początku XIII w. powstają liczne świadectwa ukazujące pobożne praktyki związane z przechowywaniem na ołtarzu Ciała Pańskiego¹. Ich wspólną cechą, a zarazem przejawem ówczesnej poboż-

¹ W. NOWAK, *Odnowa kultu eucharystycznego w Kościele a sanktuaria eucharystyczne na Warmii przed Soborem Trydenckim*, „Liturgia Sacra” 17(2011), nr 1, s. 25.

ności, było pragnienie oglądania Hostii. W tym czasie wprowadzono do Mszy św. gest ukazania konsekrowanych Postaci, zaś praktyka adoracji Najświętszego Sakramentu stała się częstsza². Potwierdzeniem i uwieńczeniem adoracyjnych tendencji w kulcie eucharystycznym stało się ustanowienie święta Bożego Ciała, najpierw w diecezji Liège (1246), następnie jego rozpowszechnienie na terenie Germanii (1252) i wreszcie wprowadzenie do liturgii całego Kościoła (1246). Faktycznie zainaugurowano je dopiero w 1317 r.³ W Polsce święto Bożego Ciała jako pierwsza przyjęła diecezja krakowska w 1320 r., a następnie diecezja wrocławska⁴. We wszystkich diecezjach polskich święto to weszło do kalendarzy lokalnych po 1420 r. Wtedy to na synodzie prowincji gnieźnieńskiej zostało ono zamieszczone w katalogu świąt nakazanych⁵.

1. PIERWSZE ZNANE POLSKIE PIEŚNI NA BOŻE CIAŁO

Wśród pieśni XV i XVI w. niewielką grupę stanowią utwory przeznaczone na Boże Ciało (kwestię tę podjęła E. Kowalewska pisząc o pieśniach eucharystycznych XV/XVI w.⁶). Zostaną one wymienione jako punkt wyjścia do badań nad omawianym repertuarem. Na 1. poł. XV w. datuje się pieśń *Witaj, miły Jezu Kryste* ogłoszoną przez W.A. Maciejowskiego⁷ na podstawie odpisu Ł. Gołębiowskiego. Według M. Bobowskiego⁸ jest ona przekładem pieśni czeskiej⁹, co potwierdza J. Surzyński¹⁰, zaś A. Brückner¹¹ wskazuje rok 1419 jako datę jej powstania. Jej źródłem

² *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2006, s. 195.

³ I. PAWLAK, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2000, s. 414.

⁴ W. NOWAK, *Odnowa kultu eucharystycznego*, s. 26.

⁵ TENŻE, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania rytuału piotrkowskiego (1631)*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 1. red. M. Rechowicz, W. Schenk, TN KUL, Lublin 1973, s. 118.

⁶ E. KOWALEWSKA, *Pieśni eucharystyczne XV i początku XVI wieku w języku polskim*, w: *Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia*, red. J. Pikulik, t. 2, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1978, s. 16-58.

⁷ W.A. MACIEJOWSKI, *Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian*, t. 2, Księgarnia Eggersa i Hinrichsa, Petersburg–Lipsk 1839, s. 354.

⁸ M. BOBOWSKI, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, Akademia Umiejętności, Kraków 1893, s. 96.

⁹ A. BRÜCKNER, *Średniowieczna pieśń religijna polska*, oprac. M. Korolko, Wydawnictwo im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 241-242.

¹⁰ SurzPPKK (1891), s. 119-120.

¹¹ A. BRÜCKNER, *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1923, s. 111.

jest łaciński śpiew *Ave verum Corpus natum*¹². Kolejny utwór to *O Ciału Boga żywego* z XV w., znany w dwóch redakcjach, różniących się liczbą zwrotek. Pierwszy przekaz znajduje się w cyklu tzw. *Pieśni łysogórskich* W.A. Maciejowskiego¹³, a drugiej redakcji dokonał W. Chomętowski ze zbiorów K. Świdzińskiego¹⁴. Tę ostatnią cytują M. Bobowski¹⁵, na której oparł się A. Brückner¹⁶.

Dwie wierszowane modlitwy mszalne na Podniesienie, według J. Łosia¹⁷, składają się na pieśń *Witaj, mile, święte Ciało*. Pierwsza jest uwielbieniem Ciała (strofy 1-7), druga Krwi Chrystusa (8-11). Obie kończą się słowem *Amen*¹⁸. Utwór odnalazł w bliżej nieokreślonym rękopisie płockim z XV w. W. Kętrzyński. Tekst pieśni wydali W. Nehring¹⁹ i A. Brückner²⁰.

Kolejna pieśń to *Jezu Chryste nasza radość* wydana przez Maciejowskiego, najpierw w *Pamiętnikach*²¹ według odpisu Ł. Gołębiowskiego, a następnie w *Dodatkach*²². Skorzystał z kopii Chłędowskiego, który z kolei wyjął ten tekst z ms. 46, znajdującego się w Publicznej Bibliotece Warszawskiej, zawierającego *Expositio in Epistolas Dominicales*²³. Na odwrotnej stronie arkusza zapisano rok 1440, który może być datą powstania tekstu²⁴.

Z końca XV w. pochodzi pieśń *Anielski chlebie, powitaj* zamieszczona w tzw. Modlitewniku Nawojki. Rękopiśmienny modlitewnik (dziś zaginiony) wydał S. Motty²⁵.

¹² SurzPPKK (1891), s. 119-120.

¹³ W.A. MACIEJOWSKI, *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*, t. 3, Wydawnictwo S. Orgelbrand, Warszawa 1852, s. 127.

¹⁴ W. CHOMĘTOWSKI, *Zabytki języka polskiego z XV wieku w rękopismach Biblioteki Ordynacji Krasińskich*, Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności, t. 1, Kraków 1880, s. 146.

¹⁵ M. BOBOWSKI, *Polskie pieśni katolickie*, s. 96-98.

¹⁶ A. BRÜCKNER, *Średniowieczna pieśń*, s. 110; *Średniowieczna pieśń religijna polska*, oprac. M. Korolko, s. 239-241.

¹⁷ J. ŁOŚ, *Początki piśmiennictwa polskiego*, Wydawnictwo im. Ossolińskich, Lwów 1922, s. 412.

¹⁸ E. KOWALEWSKA, *Pieśni eucharystyczne*, s. 33.

¹⁹ W. NEHRING, *Beiträge zum Studium altpolnischer Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie” 15(1893), s. 534-536. Cyt. za: *Średniowieczna pieśń religijna polska*, s. 242-245.

²⁰ A. BRÜCKNER, *Średniowieczna pieśń*, s. 112.

²¹ W.A. MACIEJOWSKI, *Pamiętniki o dziejach*, s. 355.

²² TENŻE, *Piśmiennictwo polskie*, t. 3, s. 85.

²³ M. BOBOWSKI, *Polskie pieśni katolickie*, s. 99.

²⁴ Tamże.

²⁵ S. MOTTY, *Księżeczka do nabożeństwa, na której modliła się św. Jadwiga*, Poznań 1875, s. 153. Cyt. za: A. BRÜCKNER, *Średniowieczna pieśń*, s. 245.

2. KANCJONAŁ S.S. JAGODYŃSKIEGO

Kancjonał S.S. Jagodyńskiego, zatytułowany *Pieśni katolickie nowo reformowane i z polskich na łacińskie, a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone...*²⁶, powstał i został wydany w Krakowie. Kolejno ukazemy sylwetkę redaktora, ogólną charakterystykę zbioru oraz repertuar pieśni.

2.1. REDAKTOR KANCJONAŁU

Stanisław Serafin Jagodyński, urodzony ok. 1594/1595, zmarły najpóźniej w 1644 r., był poetą, literatem, prawnikiem. Zajmował się też paremiografią, heraldyką i kaligrafią²⁷. Studiował w Akademii Wileńskiej (1606-1613), w Akademii Krakowskiej (1619-1621) oraz na uniwersytecie padewskim (od 1620) i bolońskim (1625-1627). Po powrocie do kraju dwa lata działał na dworze biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego. Jego twórczość poetycka i literacka obejmuje: *Epitimia [...] Jarosza Wołłowicza [...] od najuniższego sługi a błahego poety [...] S[studenta] A[akademii] W[ileńskiej] za szczodry wieczór ofiarowana* z roku 1613, *Szygĩa praenobilium ... coniugium ... Christophori Chalecki et Mariae ... Stuoebichin ... decantata*²⁸, *Nymfice (na wesele) Aleksandra Chaleckiego z Anną Magdaleną Woynianką*²⁹, Zbiór epigramatów *Grosz*³⁰, zbiór fraszek *Dworzanki*³¹, zbiór epigramatów *Maszkary mięsopustne i powszechne, przy tym kłoda popielcowa... białym głowom ku obronie i ozdobie, męskim rozumom ku... zabawie wybrana i wydana*³², *Kalligraphia abo cancellaria... Ma w sobie discurs, epigrammata, reguły dobrego*

²⁶ *Pieśni katolickie nowo reformowane i z polskich na łacińskie, a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone, Opera S<tanislaus> S<erafinus> J<agodyński>*, Kraków [1638] i 1695.

²⁷ *Stanisława Serafina Jagodyńskiego Pieśni katolickie nowo reformowane z polskich na łacińskie, a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone*, wstęp i opracowanie ks. Stanisław Garnczarski, transkrypcja tekstu polskiego i komentarz Jan Godyń, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2011, s. X.

²⁸ *Szygĩa praenobilium ... coniugium ... Christophori Chalecki et Mariae ... Stuoebichin ... decantata*, Wilno 1613.

²⁹ *Nymfice (na wesele) Aleksandra Chaleckiego z Anną Magdaleną Woynianką*, Druk. J. Karcana, Wilno 1617 w.

³⁰ *Grosz*. B.m. [1618?]. Wyd. nast.: Kraków 1620, druk. F. Cezary; Warszawa 1962; Kraków 1705 (dwie edycje).

³¹ *Dworzanki*, Kraków 1621.

³² *Maszkary mięsopustne i powszechne, przy tym kłoda popielcowa... białym głowom ku obronie i ozdobie, męskim rozumom ku... zabawie wybrana i wydana*, Kraków ok. 1622.

*pisania*³³. Znane są także jego przekłady, m.in. libretta operowego F. Saracinellego, *Wybawienie Ruggiera z wyspy Alcyny*³⁴.

2.2. CHARAKTERYSTYKA ZBIORU

Zbiór *Pieśni katolickie nowo reformowane...* to jeden z pierwszych drukowanych śpiewników katolickich, wydany najprawdopodobniej w 1638 r. Zawiera polskie przekłady tradycyjnych hymnów łacińskich oraz łacińskie tłumaczenia najdawniejszych pieśni polskich (np. *Bogurodzicy*). Jego opublikowanie uważa się za reakcję na pojawiające się wówczas masowo kancjonały protestanckie. Środowiskiem redakcji był najprawdopodobniej dwór biskupa krakowskiego M. Szyszkowskiego, u którego Jagodyński pracował w latach 1627-1628 (wydanie zbioru mogło więc mieć miejsce wcześniej³⁵). Aktywność wydawnicza protestantów stwarzała niebezpieczeństwo zacierania granicy między protestantyzmem a katolicyzmem. Wiele pieśni katolickich przejęli do swoich wydawnictw, ale też propagowali swoją twórczość. Dlatego już w 1621 r. biskup Szyszkowski, świadomy zagrożeń, nakazał rektorom kościołów i dziekanom czuwać nad polskimi pieśniami kościelnymi, by nie zawierały błędów dogmatycznych³⁶. Kolejną formą jego działań mogło być zlecenie Jagodyńskiemu zredagowania kancjonału z polskimi pieśniami „starożytnymi”, jak je określano, dla ukazania ich katolickiego rodowodu. Redaktor zbioru przez umieszczenie tekstów polskich i łacińskich obok siebie chciał podkreślić dawne pochodzenie tych śpiewów, w przeciwieństwie do nowo tworzonych pieśni protestanckich. Co ciekawe, Jagodyński starał się, by zachowały one strukturę poetycką oryginału, co umożliwiałałoby użycie tej samej melodii, którą miał tekst źródłowy.

2.3. REPERTUAR ŚPIEWÓW

Repertuar śpiewów obejmuje 13 utworów, zawartych w dziale *Pieśni o Bożym Ciele*. Jagodyński zachowuje sposób umieszczania tekstów w dwóch kolumnach, lewa zawiera „pierwotne” teksty śpiewów, a prawa ich tłumaczenia. Jeśli śpiew

³³ *Kalligraphia abo cancellaria... Ma w sobie discurs, epigrammata, reguły dobrego pisania*. [Edycja przed 1644 nie znana] Druk. F. Cezary, Kraków 1695.

³⁴ F. SARACINELLI, *Wybawienie Ruggiera z wyspy Alcyny*. Druk. F. Cezary, Kraków 1628.

³⁵ Stanisława Serafina Jagodyńskiego *Pieśni katolickie nowo reformowane z polskich na łacińskie, a z łacińskich na polskie przełożone...*, s. IX.

³⁶ Tamże.

łaciński był źródłem dla pieśni polskiej, wówczas jest on umieszczony w pierwszej kolumnie, natomiast tłumaczenie w drugiej i odwrotnie.

1. <i>Tvoja cześć, chwala</i>	1. <i>Tua laus, honor</i>
2. <i>Każde stworzenie śpiewaj</i>	2. <i>Cuncta creata cantent</i>
3. <i>Ave verum Corpus natum</i>	3. <i>Witaj, prawdziwe Ciało</i>
4. <i>Adoro te supplex latens Deitas</i>	4. <i>Ciebie czczę pokornie Bóstwo zakryte</i>
5. <i>Lauda Syon Salvatorem</i>	5. <i>Chwal, Syjonie, Zbawcę twego</i>
6. <i>Pange lingua gloriosi</i>	6. <i>Sław języku chwalebne</i>
7. <i>Rex Christe primogenite</i>	7. <i>O Chryste, Krolu jedyny</i>
8. <i>Witaj, Pokarmie, w którym niezmierny</i>	8. <i>Salve o esca, in qua est immensus</i>
9. <i>Idzie, idzie Bog prawdziwy</i>	9. <i>En procedit Deus verus</i>
10. <i>Tobie, najśladzszy Jezu</i>	10. <i>Tibi, o dulcis Iesu</i>
11. <i>O Jezu, Pokarmie anielski</i>	11. <i>O Iesu esca Angelorum</i>
12. <i>Eia solennis resonet triumphus</i>	12. <i>Niechaj dziś zabrzmie tryumfuroczysty</i>
13. <i>Iesu dulcis memoria</i>	13. <i>Jezusa słodkie wspomnienie</i>

Analiza pieśni pozwala na ustalenie dwojakiej ich proveniencji, zasugerowanej już przez samego redaktora w sposobie rozmieszczenia tekstów w kolumnach. Część z nich pochodzi z łacińskich śpiewów, a pozostałe są rezultatem twórczości polskich poetów i kompozytorów.

2.3.1. TŁUMACZENIA UTWORÓW ŁACIŃSKICH

Spośród 13 śpiewów 7 to tłumaczenia utworów łacińskich. W ten sposób nawiązują one do powszechnej tendencji zapoczątkowanej już w średniowieczu, iż najstarsze polskie pieśni w większości mają swoje źródło w twórczości łacińskiej.

*Witaj, prawdziwe Ciało – Ave verum Corpus natum*³⁷

Łaciński hymn *Ave verum Corpus natum* z XIV w., nieznanego autora, stał się podstawą polskiego tłumaczenia *Witaj, prawdziwe Ciało*. Jego autorstwo przypisywano papieżowi Innocentemu III lub Innocentemu IV³⁸. Tekst krytyczny składa

³⁷ Jag₁ (1638), s. 91; Jag₂ (1695), s. 91.

³⁸ Por. *Ave verum*, w: *Leksykon liturgii*, s. 128.

się z 5 dwuwersowych strof, z wyjątkiem ostatniej, która jest 3-wersowa³⁹. Z najstarszych rękopisów dowiadujemy się o dołączeniu do ostatniej strofy zwrotu *in excelsis*, co było związane ze śpiewem *Ave verum...* w czasie Podniesienia. Gdy śpiew ten stał się hymnem, *in excelsis* zastąpiono *miserere nobis, amen*⁴⁰. W wersji łacińskiej, podanej przez Jagodyńskiego, wezwanie to jest zamieszczone:

5. O clemens, o pie Jesu
Fili Mariae,
Miserere, nostri⁴¹.

Najstarsze polskie tłumaczenie, do którego udało się dotrzeć, jest zawarte w *Pieśniach nabożnych na święta uroczyste...*⁴² z 1627 r. Różni się ono od tekstu z Jag₁ (1638). Oba teksty zachowują tę samą treść. Przypuszczalnie Jagodyński posłużył się innym źródłem albo sam dokonał przekładu.

*Ciebie czczę pokornie Bóstwo zakryte – Adoro te supplex latens Deitas*⁴³

Ciebie czczę pokornie Bóstwo zakryte to tłumaczenie hymnu *Adoro te devote*. Wzorzec znany jest od XIV w. i należy do tzw. modlitw rymowanych. Tekst łaciński, autorstwa św. Tomasza z Akwinu, znajdujemy w AH: *Oratio in praesentia Corporis Christi – Modlitwa w obecności Ciała Pańskiego*⁴⁴. Jest to hymn eucharystyczny, a równocześnie poemat teologiczny posługujący się rytmami i asonansami. Od czasu włączenia go do *Mszалу Rzymskiego* (1570) przeznaczony został do odmawiania przez kapłana po Mszy św.⁴⁵ Wersja łacińska u Jagodyńskiego, *Hymnus Domini Thomae de Sacramento Corporis et Sanguinis Domini Nostri Iesu Christi*, różni się nieco od opublikowanej w AH, np. wers n. 1: „Adoro te supplex latens Deitas” – „Adoro te devote latens Deitas”. Śpiew ten występuje w Rękopisie Archikonfraterni Warszawskiej⁴⁶.

³⁹ AH, t. 54, s. 257-258.

⁴⁰ R. RAK, *Ave verum corpus natum*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz i in., TN KUL, Lublin 1989, kol. 1173-1174.

⁴¹ Jag₁ (1638), s. 91; Jag₂ (1695), s. 91.

⁴² PNnSU (1627), k. 76v.

⁴³ Jag₁ (1638), s. 92; Jag₂ (1695), s. 92.

⁴⁴ AH, t. 50, s. 589-591.

⁴⁵ Por. *Adoro te devote*, w: *Leksykon liturgii*, s. 1729-1730.

⁴⁶ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 215.

Okazuje się, iż pieśń *Ciebie czczę pokornie Bóstwo zakryte* nie jest jedynym tłumaczeniem *Adoro te devote*. Inne to: *Chwałęć daję nabożnie, Bóstwo tu zakryte*⁴⁷; *Kłaniam się Tobie, Boże nieskończony*⁴⁸; *Padam przed Tobą, Boże utajony*⁴⁹; *Daie-myć w tym momencie Bogu prawdziwemu*⁵⁰; *Pokłon Ci oddaję, Bóstwo utajone!*⁵¹; *Uwielbiam cię nabożnie Bóstwo utajone*⁵²; *Zbliżam się w pokorze i niskości swej*⁵³.

*Chwal, Syjonie, Zbawcę twego – Lauda Syon Salvatorem*⁵⁴

Lauda Syon Salvatorem to sekwencja na uroczystość Bożego Ciała, będąca poetyckim streszczeniem nauki o Eucharystii. Powstała od koniec XIII w. we francuskim ośrodku dominikańskim⁵⁵. Autorstwo przypisywano św. Tomaszowi z Akwinu. Jednak bywa ono podważane. *Lauda Sion* składa się z 24 strof. Tekst i melodia nawiązują do sekwencji o krzyżu *Laudes crucis attollamus*⁵⁶ Adama od św. Wiktora (XII w.), związanego z katedrą w Orleanie. Sekwencja ta została włączona przez Urbana IV do bulli *Transiturus* ustanawiającej święto Ciała i Krwi Chrystusa⁵⁷. Łaciński tekst znajduje się w AH⁵⁸, natomiast polski z łacińskim incipitem podają rękopisy Archikonfraterni Warszawskiej⁵⁹. W zbiorze Jagodyńskiego rozpoczyna się *Chwal, Syjonie, Zbawcę twego*. Bobowski cytuje tę sekwencję za rękopisem puławskim z 1551 r., przechowywanym w Bibliotece XX. Czartoryskich⁶⁰, zaznaczając, iż nie występuje ona w rękopisie kórnickim. Jej tekst różni się nieco od tłumaczenia podanego u Jagodyńskiego. Jeszcze innym jest przekład Białobłockiego *Chwal Syjonie Zbawiciela*⁶¹ z 1648 r. i S. Grochowskiego *Chwal wierny zborze Jezusa*⁶² z 1599 r.

⁴⁷ S. CIEŚLAK, *Harfa duchowna – modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552-1598)*, „Nasza Przyszłość” 2000, t. 93, s. 23-48.

⁴⁸ *ŚQC (1802)*, s. 236.

⁴⁹ Kell (1871), s. 401.

⁵⁰ *ŚQC (1802)*, s. 251.

⁵¹ HŚBC (1895), s. 17.

⁵² *Hymny kościelne w nowym przekładzie ks. Tadeusza Karyłowskiego T.J. z przedmową prof. Stan. Windakiewicza*, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1932, s. 280.

⁵³ Gill (1903), s. 111.

⁵⁴ Jag₁ (1638), s. 92; Jag₂ (1695), s. 92.

⁵⁵ AH, t. 50, s. 584.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Por. *Chwal Syjonie*, w: *Leksykon liturgii*, s. 717.

⁵⁸ AH, t. 50, s. 584-585.

⁵⁹ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 208, 289.

⁶⁰ PPK, s. 233.

⁶¹ Białob (1648), s. 267.

⁶² GrochHPC (1599), k. 76.

*Ślaw języku chwalebnego – Pange lingua gloriosi*⁶³

Pange lingua gloriosi corporis misterium jest hymnem z Nieszporów na uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa. Jego autorstwo przypisuje się św. Tomaszowi z Akwinu, jednak przez niektórych jest podważane. Tym samym incipitem, *Pange lingua gloriosi proelium* (*Ślaw języku, bój chwalebny*), rozpoczyna się inny hymn przeznaczony na dni Wielkiego Tygodnia⁶⁴. Łaciński tekst *Pange lingua gloriosi* znajduje się w AH⁶⁵ oraz w rękopisach Archikonfraterni Warszawskiej⁶⁶.

Tekst polski u Jagodyńskiego, *Ślaw języku chwalebnego Ciała skryte świętości*⁶⁷, powtarza się w kancjonałach z lat 1721 i 1733⁶⁸. Inne źródła zawierają odmienne tłumaczenia, np. w przekładzie Bobowskiego, z rękopisu puławskiego z 1551 r., brzmi *Śpieway ięzyku czlowieci*⁶⁹, zbiór *Harfa duchowna* z 1588 r. zawiera tekst zaczynający się *Ślawcie dzisiaj tajemnicę, o ludzie, niezbrodzonej*⁷⁰, w translacji Grochowskiego *Ślaw języku tajemnicę wielką a niezbrodzonej*⁷¹ czy Białobłockiego *Ślaw ięzyku chwalebnego Ciała dziwne świętości*⁷².

*O Chryste, Krolu jedyny – Rex Christe primogenite*⁷³

Antyfonę *Rex Christe primogenite* zna rękopis berliński pochodzenia augustiańskiego z XII w. *Ms.Lat.Q 664* oraz diecezjalny kodeks wrocławski z 2 poł. XII w. *Akc 1996/43*. Od XIII w. antyfona funkcjonowała w Chełmnie, Czerwińsku, Czystochowie, Imbramowicach, Krakowie, Kraśniku i Płocku. *Processionale*, wydane przez Piotrkowczyka w 1621 r., umieszcza ją „In Festo Corporis Christi” jako kończącą procesję z Najświętszym Sakramentem. Melodycznie utwór jest identyczny z tropem *Triumphat Dei Filius* dodanym do responsorium *Cum Rex gloriae*. T. Miazga jest zdania, że *Rex Christe* została utworzona z tego właśnie tropu⁷⁴. Zarówno

⁶³ Jag₁ (1638), s. 95; Jag₂ (1695), s. 95.

⁶⁴ *Pange lingua gloriosi*, w: *Leksykon liturgii*, s. 1141.

⁶⁵ AH, t. 50, s. 586-587.

⁶⁶ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 1, s. 281; Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 215; Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 5, s. 290.

⁶⁷ Jag₁ (1638) s. 95; Jag₂ (1695) s. 95.

⁶⁸ KPN₁ (1721), s. 273; KPN₂ (1733), s. 273.

⁶⁹ PPK, s. 250.

⁷⁰ Cyt. za: SurzPPKK (1891), s. 122.

⁷¹ GrochHPC (1599), s. 31.

⁷² Białob (1648), s. 130.

⁷³ Jag₁ (1638), s. 96; Jag₂ (1695), s. 96.

⁷⁴ Zob. I. PAWŁAK, *Repertuar śpiewów łacińskich w polskich obrzędach i zwyczajach liturgicznych zachowanych w księgach piotrkowskich*, w: *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. 1, red. i oprac. S. Garnczarski, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2013, s. 142.

tekst łaciński, jak i jego polskie tłumaczenie spotykamy w rękopisach Archikonfraterni Warszawskiej⁷⁵. Bobowski przytacza ten śpiew w tłumaczeniu z rękopisu puławskiego (1551 r.), z Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie jako *Nasz kryste namilosciwssi*⁷⁶. Rękopis kórnicki tego utworu nie zawiera.

*Jezusa słodkie wspomnienie – Iesu dulcis memoria*⁷⁷

Łaciński oryginał tego hymnu, którego 4 zwrotki używane są w Kościele jako hymn nieszporny w święto Najświętszego Imienia Jezus, powstał w 2. poł. XII w.⁷⁸ Autorstwo przypisywano św. Bernardowi, co czyni także Jagodyński. Nie jest to jednak pewne i przyjmuje się, że autor pozostaje anonimowy. Łaciński tekst nie występuje w AH.

Wersja polska w Kancjonale Jagodyńskiego, *Jezusa słodkie wspomnienie*, została odnaleziona w zbiorze *Harfa duchowna*⁷⁹, wydanym w 1588 r. Najprawdopodobniej Jagodyński z *Harfy*... ją zaczerpnął. Inne, starsze tłumaczenia są zamieszczone w rękopisie puławskim⁸⁰ (1551) – *Jesus iest słodki w pamieci* oraz w zbiorze kórnickim (1551-55)⁸¹ – *Jesus, słothkie wspomnianie*. Także w *Pieśniach nabożnych na święta uroczyste*...⁸² z 1627 r. znajdujemy tekst *Iezu wdzięczne pamiętanie*, zaś w zbiorze Białobłockiego *Jesu wspomnienie słodkości*⁸³. Hymn ten znajduje się też w Rękopisach Archikonfraterni Warszawskiej⁸⁴ z 1668 r. Kancjonał z 1721 r. zawiera tłumaczenie *Iesu dulcis memoria* mające incipit *Jezu słodkie pamiętanie*⁸⁵.

*Niechaj dziś zabrmi tryumfuroczysty – Eia solennis resonet triumphus*⁸⁶

Utwór *Eia solennis resonet triumphus*, w zbiorze Jagodyńskiego określony jako „Cantio de Sanctissima Eucharistia”, nie został zidentyfikowany w innych zbiorach, dlatego o jego pochodzeniu nic nie wiemy.

⁷⁵ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 1, s. 288; Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 5, s. 297 oraz Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 217, 127.

⁷⁶ PPK, s. 236.

⁷⁷ Jag₁ (1638), s. 99; Jag₂ (1695), s. 99.

⁷⁸ Por. *Imienia Jezus*, w: *Leksykon liturgii*, s. 537.

⁷⁹ Cyt. za: SurzPPKK (1891), s. 123-126, nuty są zamieszczone w SurzPPKK (1891), s. 244.

⁸⁰ PPK, s. 223.

⁸¹ PPK, s. 264.

⁸² PNnSU (1627), k. 78.

⁸³ Białob (1648), s. 135.

⁸⁴ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 222.

⁸⁵ KPN₁ (1721), s. 265; KPN₂ (1733), s. 265.

⁸⁶ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 218.

2.3.2. ŚPIEWY O PROWENIENCJI POLSKIEJ

Dział śpiewów o proveniencji polskiej zawiera 6 utworów, które nie mają źródła w łacińskiej twórczości. Teksty łacińskie są tłumaczeniami tekstów polskich.

Każde stworzenie śpiewaj – Cuncta creata cantent

Pieśń podaje rękopis nr 20/R⁸⁷ Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, datowany na koniec XVI lub początek XVII w. Manuskrypt przypuszczalnie pochodzi z Biblioteki Bernardynów we Lwowie, gdzie prawdopodobnie powstał⁸⁸. Nieco później utwór ten pojawił się w *Pieśniach nabożnych na święta uroczyste...*⁸⁹ z 1627 r., w zbiorze Jagodyńskiego z 1638 r. oraz w rękopisie⁹⁰ Archikonfraterni Warszawskiej z 1668 r. w wersji łacińskiej. Jest też w zbiorach⁹¹ z 1721 i 1733 r.

Twoja cześć, chwała – Tua laus, honor

Pieśń powstała prawdopodobnie w XVII w. Najstarsze jej przekazy podają: *Pieśni nabożne na święta uroczyste...*⁹² z 1627 r., rękopis benedyktynek staniąteckich R4 z 1637 r. oraz zbiór Jagodyńskiego z 1638 r. Notują ją też: R5, R6, R7, rękopisy Archikonfraterni Warszawskiej (Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2⁹³, Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 1⁹⁴ i Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 5⁹⁵) oraz drukowane Kancjonały⁹⁶ z 1721 i 1733 r.

O pozostałych pieśniach niewiele wiadomo. Notuje je rękopis Archikonfraterni Warszawskiej z 1668 r. Są to: *Witaj, Pokarmie, w którym niezmierny – Salve o esca, in qua est immensus*⁹⁷, *Idzie, idzie Bog prawdziwy – En procedit Deus verus*⁹⁸,

⁸⁷ Rkps. Nr 20/R, s. 271-272.

⁸⁸ W. WYDRA, *Polskie pieśni średniowieczne. Studia o tekstach*, Wydawnictwo PAN, Warszawa 2003, s. 77.

⁸⁹ PNnŚU (1627), k. 77.

⁹⁰ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 214 (łac).

⁹¹ KPN₁ (1721), s. 269; KPN₂ (1733), s. 269.

⁹² PNnŚU (1627), k. 75.

⁹³ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 214.

⁹⁴ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 1, s. 285 (pl).

⁹⁵ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 5, s. 294 (pl).

⁹⁶ KPN₁ (1721), s. 263; KPN₂ (1733), s. 263.

⁹⁷ Rkps. Arch. Archidiec. Warsz. 2, s. 216.

⁹⁸ Tamże, s. 217.

*Tobie, najśladzsy Jezu – Tibi, o dulcis Iesu*⁹⁹ oraz *O Jezu, Pokarmie anielski – O Iesu esca Angelorum*¹⁰⁰.

3. STRUKTURA POETYCKA TEKSTÓW

Kancjonał Jagodyńskiego zawiera wyłącznie teksty. W grupie śpiewów wywodzących się z łacińskiej poezji pożądanym wydaje się ustalenie zależności ich struktury poetyckiej od wzorców. Decydowała o niej technika translatorska tłumacza, który mógł starać się zachować cechy poetyckie wzorca lub je zatracić¹⁰¹.

3.1. POWIĄZANIA STRUKTURALNE ŹRÓDEŁ ŁACIŃSKICH Z ICH POLSKIMI TŁUMACZENIAMI

Wśród łacińskich źródeł możemy wymienić: sekwencję, hymny, antyfonę i łaciński śpiew (*cantio*).

Sekwencja *Lauda Syon Salvatore* składa się z 24 strof tworzących 12 par¹⁰². Ich budowa jest następująca:

1ab – 2ab, 3a, 4a, 5ab – 9ab:	8 + 8 + 7
3b:	10 + 10 + 7
4b:	7 + 7 + 7
10ab – 11ab:	8 + 8 + 8 + 7
12ab:	8 + 8 + 8 + 8 + 7

Strofy 1ab – 9ab są 3-wersowe, 10ab – 11ab – 4-wersowe i 12ab – 5-wersowe. Rymy są żeńskie, dokładne, wewnątrz strof przylegające, ostatnie wersy strof w parach zakończone są identycznymi rymami. Przekład polski *Chwał, Syjonie, Zbawcę twego* dąży do zachowania struktury pierwowzoru. Wersy strof 3b i 4b zostały ujednolicone z pozostałymi zwrotkami 3-wersowymi:

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże, s. 218.

¹⁰¹ T. MICHAŁOWSKA, *Średniowiecze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 358-359.

¹⁰² Dreves podaje 11 par, AH, t. 50, s. 584.

1ab –9ab: 8 + 8 + 7

10ab – 11ab: 8 + 8 + 8 + 7

12ab: 8 + 8 + 8 + 8 + 7

Hymn *Ave verum Corpus natum* liczy 5 zwrotek, posiada strukturę nawiązującą do sekwencji¹⁰³. Składa się z dwóch par strof o identycznej budowie, dopełnionych 1 zwrotką zamykającą całość i zmienioną pod względem długości wersów. Wszystkie strofy są 2-wersowe, pierwsze cztery, złożone z wersów o schemacie 8+7, nie mają rymów, ostatnia 6+6 połączona jest rymem aa. Parzystość pierwszych czterech strof jest podkreślona zgodnością brzmienia wszystkich wersów każdej pary stroficznej. Rymy są konsekwentnie żeńskie:

1. Ave, verum corpus natum

Ex Maria virgine,

3. Cuius latus perforatum

Vero fluxit sanguine,

2. Vere passum, immolatum

In cruce pro homine.

4. Esto nobis praegustatum

Mortis in examine.

5. O dulcis, o pie,

O fili Mariae¹⁰⁴.

Tłumaczenie polskie, *Witaj, prawdziwe Ciało*, nie zachowuje struktury wzorca. Oprócz tej samej ilości strof 2-wersowych (ostatnia 3-wersowa) różni się rozmiarami wersów. Ostatnie wersy w parach stroficznych posiadają rymy żeńskie, dokładne. Tekst polski w Jag₁ (1638) ma strofikę różnowersową:

zwr. n. 1: 7 + 8

n. 2: 7 + 8

n. 3: 9 + 6

n. 4: 9 + 6

n. 5: 12 + 6 + 8(9)

Adoro te supplex latens Deitas składa się z 7 strof 4-wersowych, izosylabicznych, w których wersy są 11-zgłoskowe, o rymach żeńskich, dokładnych przylegających: aabb. Tekst polski liczy 7 zwrotek, także 4-wersowych izosylabicznych, ujętych 11-zgłoskowcem (za wyjątkiem strofy n. 1 wers n. 4 – 10 zgłosek), powi-

¹⁰³ W AH hymn *Ave, verum Corpus natum* został umieszczony w dziale „Sequentiae rhythmicae et rigmatae”, tamże.

¹⁰⁴ Tamże.

zanych w większości rymami żeńskimi dokładnymi (wyjątkiem są rymy żeńskie dokładne o zmodyfikowanym zasobie foniczno-artykulacyjnym, np. myli-sili, ta-ilo-zakryło, żyła-lubiła), przylegającymi: aabb. Tłumaczenie *Ciebie czcżą pokornie Bóstwo zakryte* odtwarza strukturę pierwowzoru.

Ślaw języku chwalebnego, będący tłumaczeniem *Pange lingua gloriosi*, zachowuje strukturę pierwowzoru. Posiada strofy różnowersowe, regularne: 8+7+8+7+8+7, powiązane rymami żeńskimi dokładnymi, ułożonymi naprzemiennie: ababab.

Tłumaczenie antyfony *Rex Christe primogenite* zachowuje strukturę pierwowzoru w bardzo małym stopniu. Łaciński tekst składa się z trzech strof 4-wersowych o różnych rozmiarach wersów, w dużym stopniu regularnych. Budowę strof łacińskich ilustruje poniższe zestawienie:

zwr. n. 1: 8 + 8 + 6 + 6

n. 2: 8 + 8 + 6 + 6

n. 3: 9 + 9 + 6 + 4

Tekst polski, *O Chryste, Krolu jedyny*, składa się także z trzech strof 4-wersowych, o różnych rozmiarach wersów, nie zachowując regularności:

zwr. n. 1: 8 + 9 + 6 + 6

n. 2: 8 + 8 + 6 + 7

n. 3: 9 + 6 + 9 + 4

Śpiew *Eia solennis resonet triumphus* składa się z 7 strof, 4-wersowych, o rozmiarach wersów: 11 + 11 + 11 + 5. Jest to przykład strofy safickiej. W wersji łacińskiej w strofie n. 5 ostatni wers jest 6-zgłoskowy, którego brak w wersji polskiej. Tłumaczenie *Niechaj dziś zabrzmi tryumf uroczysty* zachowuje strukturę pierwowzoru.

Zależność strukturalna poetyki pomiędzy łacińskimi wzorcami a ich tłumaczeniami jest wyraźnie widoczna. Nie przejawia jej jedynie śpiew *Witaj, prawdziwe Ciało*.

3.2. STRUKTURA POETYCKA POLSKICH ŚPIEWÓW NA TLE ROZWOJU POLSKIEGO WIERSZA

Forma stroficzna od samego początku związana jest z poezją pieśniową. Głównym kryterium podziału strof na różne ich rodzaje jest liczba wersów, rodzaj układu

rymowego i dobór wersów¹⁰⁵. Najbardziej popularną strofą polskiej poezji jest zwrotka 4-wersowa. Na 13 śpiewów 7 ma strofy o takiej budowie. Wśród nich spotykamy pieśni o strofice izosylabicznej: o wersach 8-zgłoskowych, *Jezusa słodkie wspomnienie* oraz 11-zgłoskowych, *Ciebie czczę pokornie Bostwo zakryte* (z jednym wyjątkiem w wersie n. 4 zwrotki 1: 11+11+11+10). Szczególnym rodzajem strofy różnowersowej jest strofa saficka¹⁰⁶. W średniowieczu była ona często formą pieśni kościelnych, natomiast pod koniec XVI i w XVII w. pisano nią wiersze religijne¹⁰⁷. Spośród przebadanego repertuaru wynika, iż dwie pieśni reprezentują strofy safickie: *Witaj, Pokarmie, w którym niezmierny* oraz *Niechaj dziś zabrzmi tryumfuuroczysty*. Strofy 4-wersowe, o różnych rozmiarach wersów, występują niemal wyłącznie w wiekach XVI i XVII. Cechą charakterystyczną jest zestawienie dwóch wersów długich i dwóch krótkich, czego przykładem jest pieśń: *Idzie, idzie Bog prawdziwy*, o schemacie metrycznym: 8+8+7+7 (dwa ostatnie wersy tworzą powtarzający się refren). Jedna pieśń zbudowana jest ze strof różnowersowych nieregularnych, *O Chryste, Krolu jedyny*. We wszystkich utworach występują rymy parzyste żeńskie, dokładne: aabb. Pozostałe cztery pieśni prezentują różne rodzaje strof. Strofa 7-wersowa, pojawiająca się w poezji XVI w., o wiele częściej występowała w poezji melicznej, jak liryka mieszczańska czy pieśni kościelne. W badanym repertuarze występuje w pieśni *Każde stworzenie śpiewaj*. Strofy są różnowersowe i prezentują następujący schemat metryczny:

- zwr. n. 1: 7 + 5 + 6 + 9 + 5 + 6 + 5
 n. 2: 7 + 5 + 6 + 9 + 5 + 5 + 6
 n. 3: 7 + 5 + 6 + 9 + 5 + 5 + 5
 n. 4: 7 + 5 + 6 + 9 + 5 + 5 + 6

Do najbardziej popularnych, po strofach 4-wersowych, należą zwrotki 6-wersowe. Spotykamy je w dwóch śpiewach: *Sław języku chwalebne* (różnowersowe, regularne: 8+7+8+7+8+7, powiązane rymami żeńskimi, dokładnymi ułożonymi

¹⁰⁵ Z. KOPCZYŃSKA, L. PSZCZOŁOWSKA, *Strofa*, w: *Strofika*, red. M.R. Mayenowa, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 8-9, 18.

¹⁰⁶ Strofa saficka – nazwana tak od imienia greckiej poetki Safony i formy wierszowej przypisywanego jej *Hymnu do Afrodyty* – składała się w poezji antycznej z trzech wersów, tzw. safickich mniejszych i jednego wersu tzw. adonicznego (daktyl+trochej). Odpowiednikiem strofy safickiej w naszej poezji jest 4-wiersz złożony z trzech wersów 11-zgłoskowych ze średniówką po piątej sylabie oraz jednego, końcowego 5-zgłoskowca, por. L. PSZCZOŁOWSKA, *Strofa czterowersowa*, w: *Strofika*, s. 129 i 135.

¹⁰⁷ Tamże, s. 141.

naprzemiennie ababab) oraz *Witaj, prawdziwe Ciało*. W tym ostatnim mamy do czynienia z jedną strofą 6-wersową. Widoczny jest podział na wersy o schemacie: 15+15+15+15+12+15 i łączące je rymy żeńskie, dokładne, parzyste: aabbcc.

Ostatnim rodzajem strofy jest struktura 2-wersowa, dystych. Występuje w dwóch pieśniach: *Twoja cześć, chwała* (izosylabiczna o wersach 10-zgłoskowych, powiązanych rymami parzystymi, żeńskimi, dokładnymi) i *O Jezu, Pokarmie anielski*. Ostatnia jest pieśnią składającą się jakby z litanijnych wezwań, tworzących strukturę izostroficzną o wersie 9-zgłoskowym. Można by przyjąć, że są to strofy 2-wersowe, połączone rymami parzystymi, żeńskimi, dokładnymi.

*

Podsumowując należy stwierdzić, iż pieśni na Boże Ciało, zawarte w kancjonale *Pieśni katolickie nowo reformowane...* S.S. Jagodyńskiego, stanowią dosyć liczną grupę śpiewów w porównaniu z innymi działami tego zbioru. Na Boże Ciało umieszczono więcej pieśni, niż na Wielkanoc (11), o Duchu Świętym (4) i o Świętych (9), a taką samą ilość jak na Wielki Post (13) i w różnych potrzebach (13). Jedynie pieśni na Adwent (17), Boże Narodzenie (33) i maryjne (18) tworzą działy o większej liczbie śpiewów. 7 śpiewów na Boże Ciało ma źródło w poezji łacińskiej, a 6 jest autorstwa poetów i kompozytorów XVI i XVII w. Z pierwszej grupy cztery pieśni są tłumaczeniami hymnów, jedna sekwencji, jedna antyfony oraz jedna łacińskiego śpiewu o nieokreślonej proveniencji. Teksty łacińskie datowane są na XII i XIV wiek, natomiast ich tłumaczenia na przełom XVI/XVII w. Niektóre pieśni, odnalezione w rękopisie puławskim, datujemy na połowę XVI w., natomiast pieśni skomponowane przez polskich twórców na początek XVII w. Nie znamy jednak ich źródeł. Trudno też ustalić autorów tekstów i melodii. Nie zachowały się lub jeszcze nie zostały odnalezione informacje na ten temat. Repertuar śpiewów na Boże Ciało w kancjonale Jagodyńskiego mieści się w ogólnym nurcie twórczości XVII w. Należy wyrazić nadzieję, iż przedstawione opracowanie, mające charakter przyczynkarski, stanowi kolejny krok w systematycznych badaniach źródłowych nad polskimi śpiewami religijnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2006.
BOBOWSKI M., *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, Akademia Umiejętności, Kraków 1893.
BRÜCKNER A., *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1923.

- BRÜCKNER A., *Średniowieczna pieśń religijna polska*, oprac. M. Korolko, Wydawnictwo im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- CHOMĘTOWSKI W., *Zabytki języka polskiego z XV wieku w rękopisach Biblioteki Ordynacji Krasieńskich*. Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności, t. 1, Drukarnia Uniwersytecka, Kraków 1880.
- CIEŚLAK S., *Harfa duchowna – modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552-1598)*, „Nasza Przyszłość” 2000, t. 93, s. 23-48.
- Hymny kościelne w nowym przekładzie ks. Tadeusza Karyłowskiego T.J. z przedmową prof. Stan. Windakiewicza*, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1932.
- KOPCZYŃSKA Z., PSZCZOŁOWSKA L., *Strofa*. w: *Strofika*, red. M.R. Mayenowa, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 8-24.
- KOWALEWSKA E., *Pieśni eucharystyczne XV i początku XVI wieku w języku polskim*, w: *Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia*, red. J. Pikulik, t. 2, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1978, s. 16-58.
- ŁOŚ J., *Początki piśmiennictwa polskiego*, Wydawnictwo im. Ossolińskich, Lwów 1922.
- MACIEJOWSKI W.A., *Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian*, t. 2, Księgarnia Eggersa i Hinrichsa, Warszawa 1839.
- MACIEJOWSKI W.A., *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1852.
- MICHAŁOWSKA T., *Średniowiecze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- MOTTY S., *Książeczka do nabożeństwa, na której modliła się św. Jadwiga*, Poznań 1875.
- NEHRING W., *Beiträge zum Studium altpolnischer Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie” 15(1893), s. 534-536.
- NOWAK W., *Odnowa kultu eucharystycznego w Kościele a sanktuaria eucharystyczne na Warmii przed Soborem Trydenckim*, „Liturgia Sacra” 17(2011), nr 1, s. 25-36.
- PAWLAK I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2000.
- PAWLAK I., *Repertuar śpiewów łacińskich w polskich obrzędach i zwyczajach liturgicznych zachowanych w księgach piotrkowskich*, w: *De musica sacra in Polonia. Quaestiones selectae*, t. 1, red. i oprac. S. Garnczarski, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2013, s. 132-144.
- PSZCZOŁOWSKA L., *Strofa czterowersowa*, w: *Strofika*, red. M.R. Mayenowa, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 114-175.
- RAK R., *Ave verum corpus natum*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz i in., TN KUL, Lublin 1989, kol. 1173-1174.
- Stanisława Serafina Jagodyńskiego Pieśni katolickie nowo reformowane z polskich na łacińskie, a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone*. Wstęp i opracowanie ks. Stanisław Garnczarski. Transkrypcja tekstu polskiego i komentarz Jan Godyń, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2011.
- VETULANI A., *Corpus Iuris Canonici*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk i in., TN KUL, Lublin 1985, kol. 597-600.
- WYDRA W., *Polskie pieśni średniowieczne. Studia o tekstach*, Wydawnictwo PAN, Warszawa 2003.
- ZALEWSKI Z., *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania rytuału piotrkowskiego (1631)*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 1, red. M. Rechowicz, W. Schenk, TN KUL, Lublin 1973, s. 97-161.

POLSKIE ŚPIEWY NA BOŻE CIAŁO
W KANCJONALE S.S. JAGODYŃSKIEGO (WYD. 1638, 1695)

Streszczenie

Polskie śpiewy na Boże Ciało, zawarte w kancjonale Jagodyńskiego (wyd. 1638, 1695), liczą 13 utworów, w tym 7 to tłumaczenia łacińskiej poezji powstałe najprawdopodobniej pod koniec XVI i na początku XVII w., zaś 6 jest owocem twórczości ówczesnych poetów i kompozytorów. Tłumaczenia były zasadniczo wzorowane na strukturze poetyckiej łacińskich tekstów, natomiast pieśni o proveniencji polskiej zostały ujęte przez twórców w sposób wpisujący się w ogólne tendencje struktury poetyki tego okresu. Przeważają pieśni o strofach 4-wersowych oraz 7-, 6- i 2-wersowych. Czynnikiem wiążącym strofy jest rym paroksytoniczny, dokładny, parzysty, a sporadycznie naprzemienny.

Słowa kluczowe: Boże Ciało; pieśń; hymn; sekwencja; antyfona; kancjonał.